

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.10.01>

Paweł Chmielewski, Marian Wilk

WŁADYSŁAW BORTNOWSKI — BADACZ HISTORII ZSRR
I DZIEJÓW WOJSKOWOŚCI

Jesienią 1978 r. minęło czterdzieści lat pracy naukowej prof. dr. Władysława Bortnowskiego — historyka łódzkiego środowiska akademickiego. Czterdzieści lat to, wydaje się, dobra okazja do podsumowania całokształtu, nie zamkniętego przecież jeszcze dorobku naukowego i pedagogicznego profesora, autora ponad 400 publikacji naukowych i popularnonaukowych, wychowawcy 60 magistrów historii, 6 doktorów, nauczyciela kilku pokoleń młodych historyków. Osiągnięty w ciągu tych czterdziestu lat dorobek naukowy i dydaktyczny prof. W. Bortnowskiego, jego zaangażowanie społeczne i polityczne, jak również budzące wielki szacunek środowiska naukowego i młodzieży akademickiej cechy charakteru, są wystarczającą motywacją do zapoznania się z etapami jego nietypowej i bynajmniej niełatwej kariery naukowej i pedagogicznej.

Władysław Bortnowski urodził się 21 lipca 1913 r. w Kisłowodzku na Kaukazie (ZSRR), w rodzinie inteligenckiej. W 1931 r. uzyskał świadectwo dojrzałości po ukończeniu gimnazjum w Grodnie. Jesienią tego roku rozpoczął studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Wileńskiego. Trudne warunki materialne zmusiły Go do podjęcia pracy zarobkowej i przerwania studiów na okres od wiosny 1933 do jesieni 1935 r.

W 1938 r. W. Bortnowski uzyskuje stopień magistra filozofii w zakresie historii i zostaje młodszym asystentem z niepełnym wymiarem godzin przy Gabinetie Nauk Pomocniczych u prof. dr. Stanisława Zajączkowskiego. Pracuje równocześnie w Oddziale Ochrony Zabytków Uniwersytetu Wileńskiego, interesuje się historią wileńskich budowli zabytkowych oraz wileńskimi zbiorami muzealnymi. Publikuje wówczas, jeszcze jako student, przyczynek dotyczący prac konserwatorskich na

Górze Zamkowej w Wilnie¹. W roku 1939, jako młodszy asystent ogłasza drukiem w „Ateneum Wileńskim” dwie recenzje oraz przyczynek „O mieczach katowskich miasta Wilna”². W prasie wileńskiej, na łamach „Kuriera Wileńskiego” i „Gazety Wileńskiej” ukazują się również kilka artykułów W. Bortnowskiego o treści historycznej.

Zaledwie rozpoczętą działalność naukową przerywa wybuch II wojny światowej. Po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego — w grudniu 1939 r. W. Bortnowski podejmuje pracę w charakterze robotnika fabrycznego, a od lipca 1940 r. zatrudniony jest jako buchalter w radzieckim przedsiębiorstwie handlowym „Wojentorg”. Następnie, w okresie okupacji, pracuje jako robotnik fizyczny.

Po wyzwoleniu, w lipcu 1944 r. W. Bortnowski udaje się do Białego-stoku, gdzie zgłasza się ochotniczo w szeregi Ludowego Wojska Polskiego. Po ukończeniu Szkoły Oficerskiej w Lublinie zostaje przydzielony do Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego. W lutym 1945 r. zostaje kierownikiem drukarni GZP WP w Łodzi.

Po zakończonej wojnie W. Bortnowski zamierza wrócić do przerwanej, a właściwie dopiero rozpoczętej, pracy naukowej. Jednakże władze wojskowe nie akceptują Jego prośby o zdemobilizowanie.

W 1948 r., nie przerywając służby wojskowej, zgłasza się do prof. dr. Stanisława Zajączkowskiego, ówczesnego kierownika Katedry Historii Polski Uniwersytetu Łódzkiego i zostaje Jego asystentem.

W 1949 r. W. Bortnowski obejmuje nowe stanowisko w Ludowym Wojsku Polskim — zostaje redaktorem działu historycznego „Prasy Wojskowej” (późniejszego Wydawnictwa MON). Zwiększone obowiązki i zakres pracy na nowym stanowisku zmuszają Go do chwilowego zrezygnowania z pracy na Uniwersytecie.

W latach 1948—1952 W. Bortnowski wydaje drukiem sporo prac popularnonaukowych z zakresu historii wojskowości, jak również dużą liczbę artykułów drukowanych w gazetach i czasopismach wojskowych. Opracowuje także i wydaje drukiem szereg tekstów źródłowych, dotyczących polskich walk narodowowyzwoleńczych³, które w owych latach stanowiły cenną pomoc dla studentów, nauczycieli i uczniów. Jego opra-

¹ W. Bortnowski, *Przegląd prac konserwacyjnych na Górze Zamkowej w Wilnie w latach 1930-1936*, „Ateneum Wileńskie” 1938, R. XIII, z. 1, s. 211-216.

² W. Bortnowski, *O mieczach katowskich miasta Wilna*, „Ateneum Wileńskie” 1939, R. XIV, z. 1, s. 232-236.

³ Miedzy innymi: *O powstaniu krakowskim 1846. Wybór dokumentów i fragmentów z opracowań*, Warszawa 1950; *O powstaniu listopadowym. Wybrane dokumenty oraz wyjątki z opracowań i pamiętników*, Warszawa 1950; *O powstaniu styczniowym. Wybrane dokumenty, odezwy i wyjątki z opracowań i pamiętników*, Warszawa 1950.

cowania są również dwa zeszyty z serii „Teksty źródłowe do nauki historii w szkole” ukazujące się z inspiracji i pod redakcją prof. dr. Józefa Dutkiewicza⁴. Logicznym następstwem tych działań był współudział Władysława Bortnowskiego w przygotowaniu podręczników historii oraz nauki o Polsce i świecie współczesnym dla szkół zawodowych i techników⁵.

Po przeniesieniu do rezerwy, w stopniu majora Wojska Polskiego, W. Bortnowski wznawia od 1 stycznia 1953 r. pracę naukową na stanowisku adiunkta w Instytucie Historii UŁ, początkowo przy Katedrze Historii Polski, a od 1954 r. przy Katedrze Historii Powszechnej kierowanej przez prof. dr. Józefa Dutkiewicza. Ten kolejny powrót na Uniwersytet, tym razem, przeradza się w autentyczny, trwały już związek ze środowiskiem naukowym i staje się zarazem faktycznym początkiem Jego kariery naukowej. Rozpoczął ją de facto jako człowiek dojrzały, mający za sobą stosunkowo odległy debiut początkującego, młodego pracownika nauki, lata pracy umysłowej i fizycznej okresu wojny, służbę wojskową, zakończoną wysokim stopniem oficerskim, oraz okazały dorobek popularyzatorski i publicystyczny.

Stosunkowo szybko konkretyzuje swoje zainteresowania naukowe, włączając się aktywnie w problematykę, stanowiącą przedmiot badań, powstałego w owym czasie z inicjatywy prof. dr. Józefa Dutkiewicza, zespołu naukowego, zajmującego się dziejami powstania listopadowego. W rezultacie, w latach 1955—1957 składa przewidziane przepisami egzaminy i broni dysertacji doktorskiej pt. „Walka o cele powstania listopadowego” (wyd. w 1960 r.). Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ 23 maja 1958 r. jednogłośnie nadaje Mu stopień kandydata nauk. Wkrótce po doktoracie publikuje trzy wartościowe rozprawy z zakresu dziejów powstania listopadowego: o związku Piotra Wysockiego⁶; o „Kaliszanach”⁷ i tzw. wyprawie Ramoriny⁸, dokumentując tym samym swoją obecność w gronie uczniów „łódzkiej szkoły” historycznej

⁴ *Powstanie kościuszkowskie*, red. J. Dutkiewicz, Warszawa 1958; *Ruchy rewolucyjne 1846-1848 na ziemiach polskich*, „Teksty źródłowe do nauki historii w szkole” 1958, nr 33.

⁵ W. Bortnowski, M. Sawicki, *Nauka o Polsce i świecie współczesnym dla klasy I zasadniczych szkół zawodowych*, Warszawa 1954, (trzy wydania); W. Bortnowski, *Historia dla klasy 2 techników*, Warszawa 1955 (trzyście wyd.).

⁶ W. Bortnowski, *Związek Piotra Wysockiego (1828-1830)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1961, t. VII, cz. I, s. 145-185.

⁷ W. Bortnowski, *Udział „Kaliszan” we władzach powstania listopadowego*, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały*, t. 3, Kalisz 1962, s. 225-270.

⁸ W. Bortnowski, *2 Korpus w powstaniu listopadowym (22 VII-18 IX 1931)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1963, t. IX, cz. 1, s. 179-236.

powstania, kierowanej przez prof. dr. Józefa Dutkiewicza. Szersze omówienie Jego zainteresowań badawczych problematyką powstania listopadowego przedstawia w oddzielnym artykule niniejszego zeszytu doc. dr Alina Barszczewska.

W 1959 r. dyrekcja Instytutu Historii, uwzględniając zainteresowania naukowe i doskonałą znajomość języka rosyjskiego, zaproponowała W. Bortnowskiemu przygotowanie się do prowadzenia zajęć dydaktycznych z historii Rosji i Związku Radzieckiego. W 1960 r. otrzymuje stypendium naukowe na 6-miesięczny pobyt w Leningradzie, podczas którego gromadzi niezbędne materiały źródłowe do przygotowywanej dysertacji habilitacyjnej. W maju 1964 r. Rada Wydziału nadała Mu stopień docenta (doktora habilitowanego) na podstawie dysertacji „Powstanie listopadowe w oczach Rosjan”, w której odtwarza nastroje społeczeństwa rosyjskiego w okresie powstania i przedstawia zasadnicze kierunki rosyjskiej historiografii i publicystyki lat 1832—1917 dotyczącej omawianego problemu.

W 1964 r. doc. W. Bortnowski obejmuje, funkcjonującą już od 1956 r. Katedrę Historii ZSRR w Instytucie Historii UŁ. Jego zainteresowania naukowe skupiają się w owym okresie przede wszystkim na problemach historii wojskowości (I i II wojna światowa) i historii ruchu rewolucyjnego, badanego również w aspekcie wojskowym.

Rezultatem studiów nad historią wojskowości była monografia pt. „Ziemia łódzka w ogniu. 1 VIII — 6 XII 1914 rok” (Łódź 1969), w której Autor stosunkowo dokładnie odtworzył, po raz pierwszy w historiografii polskiej, zarys wydarzeń na ziemi łódzkiej do czasu, gdy miasto i okręg łódzki dostały się pod okupację niemiecką i częściowo austriacką, trwającą aż do listopada 1918 r. Obok opisu działań militarnych, na uwagę zasługuje analiza sytuacji ludności cywilnej w Łodzi i okręgu. Na marginesie tych badań powstał również szkic pt. „Operacja łódzka 1914 roku w radzieckiej literaturze historyczno-wojskowej” („Rocznik Łódzki” 1967, t. 12).

Dużą wartość naukową posiada też rozprawa poświęcona ocenie potencjału militarnego Rosji w okresie I wojny światowej⁹. W. Bortnowski próbuje w niej ustalić możliwości militarne Rosji przed 1914 r., po czym konfrontuje je z rzeczywistością lat wojny. Jego zdaniem „kadrowa armia rosyjska była dobrze wyszkolona i przeszła pożądaną ewolucję od czasów wojny rosyjsko-japońskiej”, jednak nie zdążono

⁹ W. Bortnowski, *Potencjał militarny Rosji przed pierwszą wojną światową i podczas wojny w konfrontacji z rzeczywistością*, [w:] *Rosja w okresie pierwszej wojny światowej i rewolucji lutowej*, red. L. Bazyłow, Warszawa 1977, s. 43-76.

w odpowiednim czasie dostatecznie wyposażyc ją w potrzebne ilości uzbrojenia i amunicji oraz innego sprzętu wojennego.

Dwóch wydań doczekała się Jego monografia podejmująca ciągle aktualny temat „polskiego września” 1939 r. („Na tropach łódzkiego września”, wyd. I, 1962; wyd. II, 1969). Autor stanął przed niełatwym zadaniem ukazania działań wojennych na ziemi łódzkiej. Gdy weźmiemy pod uwagę ogrom literatury omawiającej dzieje polskiej wojny obronnej 1939 r., w tym także walki na ziemi łódzkiej (zwłaszcza chodzi tu o bitwę nad Bzurą), to uświadamiamy sobie, że każdy badacz podejmujący tę problematykę musi wykazać się wyjątkową znajomością literatury przedmiotu. Wymieniona praca wnosi do tematu sporo nowych elementów. Autor wypowiada się krytycznie m. in. o niektórych dotychczasowych ocenach „łódzkiego września”, zwłaszcza zaś o opiniach zawartych we wspomnieniach dowódcy Armii „Łódź”, gen. J. Rómmla — „Za honor i ojczyznę” (1958). Tematyce kampanii wrześniowej na ziemi łódzkiej poświęcone są również dwa artykuły, z których jeden omawia stan badań na ten temat, a drugi przedstawia przebieg walk wrześniowych na terenie województwa piotrkowskiego¹⁰.

Rezultatem Jego badań nad dziejami rosyjskiego ruchu rewolucyjnego, w szczególności nad historią rosyjskich rewolucji XX w., była rozprawa przedstawiająca przebieg powstania październikowego w 1917 r. w Moskwie¹¹, stanowiąca próbę rehabilitacji niektórych działaczy bolszewickich tego okresu. O wydarzeniach 1917 r. w Moskwie traktował również inny artykuł, poświęcony dziejom Moskiewskiego Komitetu Wojenno-Rewolucyjnego¹², w którym Autor starał się udowodnić, że szereg błędów taktycznych w działalności Komitetu, surowo ocenianych z perspektywy lat, było nie do uniknięcia w skomplikowanej sytuacji 1917 r. Wartościową publikacją zamieszczoną w 1968 r. w „Wojskowym Przeglądzie Historycznym” był przyczynek uzupełniający biografie dowódców i organizatorów Armii Radzieckiej¹³ oraz artykuł omawiający

¹⁰ W. Bortnowski, *Województwo łódzkie w kampanii wrześniowej, (przeгляд literatury)*, „Rocznik Łódzki” 1958, t. 1, s. 303-309; tegoż, *Działania wojenne w rejonie Piotrkowa Trybunalskiego w czasie kampanii wrześniowej, [w:] 750 lat Piotrkowa Trybunalskiego. Materiały na sesję naukową*, red. R. Rosin, Piotrków Tryb. 1967, s. 129-148.

¹¹ W. Bortnowski, *Powstanie zbrojne w Moskwie 25 X—3 XI 1917*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr 4, s. 20-60.

¹² W. Bortnowski, *Moskiewski Komitet Wojenno-Rewolucyjny w okresie powstania zbrojnego (25 X—3 XI 1917)*, „Zeszyty Naukowe UŁ” 1968, S. I, z. 54, s. 3-21.

¹³ W. Bortnowski, *W sprawie sylwetek dowódców i organizatorów Armii Radzieckiej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1968, nr 2, s. 409-411.

udział i rolę Lenina w organizowaniu powstania zbrojnego w Piotrogradzie¹⁴.

Rada Państwa PRL, doceniając drobek naukowy i dydaktyczny Władysława Bortnowskiego, nadała Mu 21 maja 1973 r. tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych.

Po nominacji profesorskiej w dalszym ciągu ważne miejsce w Jego twórczości naukowej zajmują prace z historii Rosji i ZSRR. Do nich należy zaliczyć w pierwszym rzędzie obszerne studium pt. „Powstanie grudniowe w Moskwie”, które ukazało się łącznie ze studium Ludwika Mroczyki w książce „Dwa powstania” (1974). Opracowanie Profesora jest w polskiej literaturze historycznej pierwszą rozprawą na ten temat, opartą na bogatym materiale źródłowym i starannie zgromadzonej, głównie radzieckiej, literaturze przedmiotu. Autor przedstawił w nim genezę i szczegółowo odtworzył przebieg powstania robotników moskiewskich, starając się równocześnie wyjaśnić przyczyny jego upadku. Ukazał również, co trzeba podkreślić, działalność sił reakcyjnych, grupujących się zwłaszcza w osławionej organizacji, tzw. „Czarnej Sotni” i w ten sposób, uwzględniając w wydarzeniach moskiewskich 1905 r. stanowisko kół liberalnych, dał nie tylko szerokie, pogłębione studium o zbrojnym powstaniu proletariatu Moskwy, ale zarysował również nowe perspektywy badawcze nad tym tematem. Omawiana praca spotkała się z uznaniem środowiska naukowego. Dwukrotnie recenzowali ją historycy radzieccy¹⁵; pozytywną ocenę uzyskała w recenzjach specjalistów polskich. Natomiast praca pt. „Powstanie grudniowe w Moskwie” uzyskała nagrodę zespołową III stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Obchodzona w Polsce i w Związku Radzieckim 70 rocznica rewolucji 1905-1907 r. stała się okazją do kontynuowania badań nad jej problematyką. Wyniki swoich badań nad zagadnieniami taktyki walk rewolucyjnych w 1905 r. w Królestwie Polskim i na obszarach Rosji przedstawił W. Bortnowski w referatach wygłoszonych na jubileuszowych sesjach naukowych, zorganizowanych w Łodzi i Tbilisi w 1975 r.¹⁶ Analizując rozwój form walki klasowej w rewolucji 1905 r. Autor wywodził wniosek, że jej wszechstronna różnorodność uzbroiła proletariat narodów Rosji w doświadczenia walki masowej i stworzyła nowe

¹⁴ W. Bortnowski, *Lenin jako organizator Wielkiej Rewolucji Październikowej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1970, nr 1, s. 12-34.

¹⁵ [Rec.] N. I. Bucharin, „Istorija SSSR” 1975, nr 5, s. 205-207; [Rec.] „Informacionnyj Biulletien Problemnoj Komissii Sotrudnicestwa Akademii Nauk Sotsyalistycznych Stran” 1975, nr 8, s. 47-48.

¹⁶ W. Bortnowski, *Łódź w rewolucji 1905 goda*, [w:] *Pierwaja Russkaja Riewolucija — gienieralnaja riepeticyjna Wielikogo Oktjabria*, Tbilisi 1977, s. 100-110.

formy tej walki, co potwierdzało leninowską tezę, iż rewolucja ta była generalną próbą Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej.

Uznaniem dorobku prof. dr. Władysława Bortnowskiego w badaniach nad dziejami rosyjskiego ruchu rewolucyjnego było zaproszenie Go do współpracy przy opracowaniu polskiej edycji „Encyklopedii Rewolucji Październikowej” (1977), dla której przygotował szereg nowych haseł. Szczególnie ważne miejsce w Jego problematyce badawczej zajmuje najnowsza historia ZSRR, zwłaszcza zaś historia Wielkiej Wojny Narodowej w latach 1941-1945. Efektem tych zainteresowań, świadczącym o doskonałej znajomości problemu, jest skrypt pt. „Historia ZSRR. Okres umacniania socjalizmu” (wyd. I, 1974; wyd. II, 1977). Jest to pierwszy w literaturze polskiej zarys dziejów Związku Radzieckiego tego okresu. Skrypt zyskał wysoką ocenę specjalistów polskich i radzieckich. W recenzjach, m. in. w radzieckim wydawnictwie „Materiały k simpozjum istorikow socjalistycznych stran” (1975), zwracano uwagę na duże walory naukowe, przejrzystą formę wykładu, kondensację istotnych treści i zaangażowanie ideowe. Punktem wyjścia rozważań jest tu analiza całej złożoności sytuacji wewnętrznej ZSRR i układu sił międzynarodowych w latach poprzedzających wybuch II wojny światowej. Wypowiada się m. in. na temat ciągle dyskutowanego zagadnienia stopnia przygotowania Związku Radzieckiego do wojny, zwracając uwagę na szereg braków w tym zakresie. Jako wybitny znawca problemów wojskowości przedstawił następnie w zwartej, przejrzystej formie przebieg Wielkiej Wojny Narodowej ZSRR z jej wszystkimi aspektami. Dzięki swym walorom poznawczym skrypt ten stanowi niewątpliwie cenną pomoc dla studentów, którzy otrzymali pracę o dużym znaczeniu wychowawczym, mogącą zachęcić do dalszej pogłębionej lektury.

Jedną z najciekawszych prac Profesora, dotyczącą problematyki II wojny, jest bez wątpienia monografia poświęcona obronie Leningradu w latach 1941—1944 pt. „W pierścieniu blokady” (1976). Książka ta po ukazaniu się zniknęła błyskawicznie z półek księgarskich i zyskała pozytywne recenzje w periodykach specjalistycznych, prasie i czasopismach społeczno-politycznych. Autor wykazał w niej wysoką umiejętność pisania o rzeczach trudnych w sposób bardzo przystępny, rzecz można literacki, co w przypadku odtwarzania dziejów bohaterskiej obrony Leningradu posiada duże znaczenie. Główną zaletą monografii jest równoczesne pokazanie aspektów czysto wojskowych obrony miasta, jak i życia jego mieszkańców w warunkach blokady. Choć napisana w formie popularnej, monografia ta nie jest oczywiście pozbawiona wartości pracy naukowej. Autor oparł swoje rozważania na bogatej literaturze radzieckiej (zbiory dokumentów, pamiętniki, wspomnienia, monografie itp.) oraz na podstawowych pracach historyków zachodnich. Pozwoliło to wprowa-

dzić w tok narracji wiele elementów porównawczych i polemicznych, podnoszących wartość naukową publikacji.

Kontynuując problematykę wojenną, prof. Bortnowski przygotowuje obecnie kolejną monografię poświęconą, tym razem, bitwie o Moskwę („Moskwa — 1941”). Należy sądzić, że będzie to pozycja bardzo ciekawa, gdyż w trakcie poszukiwań źródłowych w ZSRR, W. Bortnowski natrafił na nie wykorzystane dotychczas materiały, znajdujące się w Muzeum Historycznym Moskwy. Chodzi tu o relacje, listy, pisma ulotne i plakaty, związane tematycznie z bitwą o Moskwę. Z pewnością też konwencja książki będzie podobna do poprzedniej, a zatem równoległe ze śledzeniem aspektów wojskowych pokazane zostanie codzienne życie miasta w warunkach zagrożenia ze strony wroga, stojącego na przedpolach państwa radzieckiego.

Tematyce udziału ZSRR w II wojnie światowej poświęcił W. Bortnowski również kilka artykułów¹⁷, w których mocno podkreślił rolę partii komunistycznej w aktywizowaniu społeczeństwa radzieckiego do powszechnego udziału w walce z agresorem. W tym kontekście Autor zwrócił uwagę na rolę zaplecza i działalność radzieckiego ruchu oporu. Ta ostatnia kwestia znajduje odzwierciedlenie w oddzielnym szkicu omawiającym udział Gruzinów w polskim ruchu partyzanckim (artykuł ten ukazał się w Polsce i w ZSRR)¹⁸.

W pewnym związku z powyższą tematyką pozostaje artykuł o gazecie I Frontu Białoruskiego dla ludzkości polskiej pod nazwą „Wolność”¹⁹.

Niezależnie od scharakteryzowanych wyżej głównych nurtów badawczych Profesora, spotkać można w Jego twórczości naukowej szereg bardzo interesujących szkiców i artykułów, napisanych jakby na uboczu podstawowych zainteresowań. Oto np. artykuł poświęcony Aleksandrowi Pogodinowi²⁰, ukazujący sylwetkę Rosjanina, profesora Uni-

¹⁷ W. Bortnowski, *Rola ZSRR w rozgromieniu faszystwu w Europie*, [w:] *Ze studiów nad kształtowaniem się socjalistycznej wspólnoty państw Europy środkowej i wschodniej. Materiały konferencji naukowej z okazji 30-lecia zwycięstwa nad faszystwem, 30-lecia układu polsko-radzieckiego o przyjaźni i współpracy oraz 20-lecia Układu Warszawskiego, zorganizowanej przez studia nauk politycznych UŁ, PŁ, AM i WAM oraz Studium Wojskowe UŁ. Łódź, 29 kwietnia 1975 r.*, Łódź 1976, s. 18-27.

¹⁸ W. Bortnowski, *K woprosu ob uczastii gruzin w polskom partizanskom dwiżenii w 1941-1944 gg.*, „Zeszyty Naukowe UŁ” 1974, S. I, z. 111, s. 29-40; tegoż, *Uczastije gruzin w dwiżenii soprotiwlenija Polski*, „Izwestija Akademii Nauk Gruzinskoj SSR” 1975, nr 4, s. 20-27.

¹⁹ W. Bortnowski, „Wolność — gazeta I Frontu Białoruskiego dla ludności Polski”, „Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich. Studia i Materiały” 1977, t. XIV, s. 245-258.

²⁰ W. Bortnowski, *Aleksander Pogodin jako popularyzator historii Polski*

wersytetu Warszawskiego (od 1902 r.), który zdobył sobie szerokie uznanie w kołach polskiej inteligencji i utwierdził swą pozycję „przyjaciela Polski” w trudnym okresie rusyfikacji Królestwa Polskiego. Książki Pogodina pokazywały czytelnikowi rosyjskiemu inny obraz dziejów Polski niż ten, który przedstawiały oficjalne wydawnictwa rosyjskie.

Inny szkic podejmuje stosunkowo mało znany problem walk partyzanckich na terenie Rosji w okresie najazdu Napoleona²¹. W. Bortnowski udowadnia w nim, że „mała wojna” miała ważne znaczenie w zwycięstwie dla Rosji zakończeniu wojny z Napoleonem.

W karierze akademickiej prof. Bortnowskiego również ważne miejsce zajmuje praca dydaktyczna i pedagogiczna, której wysoki poziom gwarantują wyniki w pracy badawczej, jak również wielki talent wykładowcy oraz zespół cech osobowych, składających się na szeroko pojmowany autorytet nauczyciela — „mistrza”.

W roku akademickim 1964/1965 W. Bortnowski otwiera seminarium magisterskie z historii ZSRR i Ludowego Wojska Polskiego, grupujące systematycznie każdego roku kilkunastu studentów historii. Tematyka podejmowanych prac magisterskich skupiła się początkowo wokół dwóch zasadniczych problemów: 1. wojskowych i polityczno-społecznych aspektów wojny narodowej Rosji z najazdem Napoleona w 1812 r.; 2. walk Ludowego Wojska Polskiego w okresie: lipiec 1944 — maj 1945 r. w ramach działań frontów Armii Radzieckiej. W okresie późniejszym tematyka seminarium została rozszerzona na zagadnienia działalności aparatu polityczno-wychowawczego i pracy oświatowo-kulturalnej w LWP oraz na dzieje rewolucji rosyjskich początku XX w. Aktualnie młodzi adepci historii pracują nad problematyką tradycji Ludowego Wojska Polskiego w publicystyce i czasopiśmiennictwie wojskowym. Należy podkreślić, że spośród 60 prac magisterskich napisanych pod kierunkiem prof. Bortnowskiego cztery uzyskały nagrody w konkursie im. A. Zawadzkiego (A. Brzezińskiego, W. Joperta, A. Głowackiego, B. Wojakowskiego), a jedna — w konkursie TPR (M. Michalskiej).

Zainteresowania badawcze prof. Bortnowskiego rzutowały również w znacznym stopniu na tematykę rozpraw doktorskich przygotowywanych pod Jego kierunkiem. Cztery z nich dotyczyły problematyki wojskowości, ściślej: historii Ludowego Wojska Polskiego (S. Gać, J. Powała, W. Honkisz, H. Dobiegała), dwie inne podejmowały problematykę radziecko-polskich stosunków i współpracy gospodarczej (M. Wilk) i hitlerow-

²¹ *„spraw polskich” w Rosji w latach 1901-1915*, „Zeszyty Naukowe UL” 1963, S. I, z. 30, s. 139-156.

²¹ W. Bortnowski, *Partyzantka ludowa i „mała wojna” na obszarach Rosji podczas najazdu Napoleona w 1812 roku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1965, t. XI, cz. II, s. 237-276.

skiej okupacji na obszarach ZSRR w latach II wojny światowej (P. Chmielewski). Jeden z Jego uczniów — Marian Wilk uzyskał w 1976 r. tytuł doktora habilitowanego na podstawie pracy „Moskiewski Komitet Wojenno-Przemysłowy 1915—1918. Studium z dziejów burżuazji rosyjskiej”.

Prezentacja sylwetki prof. Bortnowskiego — badacza i nauczyciela akademickiego nie byłaby pełna bez skrótowego chociażby scharakteryzowania Jego społecznego i politycznego zaangażowania. Od wielu lat prof. Bortnowski pracuje społecznie, pełniąc odpowiedzialne funkcje w Zarządzie Łódzkim TPPR (obecnie jest wiceprzewodniczącym Zarządu), a także prowadząc wykłady na WUML z tematyki historycznych doświadczeń KPZR i międzynarodowego ruchu komunistycznego. Ścisłe współpracuje z Centrum Szkolenia Oficerów Politycznych w Łodzi i z Ośrodkiem Szkolenia Kadr Kierowniczych MSW.

Profesor jest członkiem trzech komisji Polskiej Akademii Nauk: Komisji Historii Wielkiej Rewolucji Październikowej i późniejszych rewolucji, Polsko-Radzieckiej Komisji Historycznej i Komisji Historii Wojskowej przy Komitecie Nauk Historycznych PAN. Wchodzi również w skład Rady Naukowej Instytutu Krajów Socjalistycznych PAN i jest członkiem Komitetu Redakcyjnego „Wojskowego Przeglądu Historycznego”. Aktywnie działa również na forum Łódzkiego Oddziału PTH. Prof. Bortnowski wielokrotnie uczestniczył w konferencjach i sympozjach krajowych i zagranicznych, wygłaszając na nich referaty i uczestnicząc w dyskusjach.

Działalność naukowa i społeczna prof. Bortnowskiego została wysoko oceniona przez władze partyjne i państwowe. Formalnym wyrazem uznania Jego działalności naukowej, wychowawczej i społecznej było przyznanie Mu wysokich wyróżnień i odznaczeń państwowych: Listu gratulacyjnego I Sekretarza Komitetu Centralnego PZPR (1974), nagród Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki za pracę „Dwa powstania” oraz za udział w pracach jury konkursu im. A. Zawadzkiego, Krzyża Kawalerskiego (1946) i Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski (1975), oraz szeregu medali i odznaczeń wojskowych (Zasłużonym na Polu Chwały, Medal Zwycięstwa, medale Za Warszawę i Za Odrę i Nyse, Medal za Udział w Walkach o Berlin, Medal za Zasługi dla Obronności Kraju — dwukrotnie) i wielu innych.

Zaprezentowana wyżej próba oceny dorobku naukowego i dydaktycznego prof. W. Bortnowskiego potwierdza, że swoją wielką wiedzą wniósł On do rozwoju polskiej nauki historycznej określony udział. Szerokie zainteresowania historyczne Profesora pozwoliły Mu na wypowiedzenie swych sądów w wielu podstawowych kwestiach. Od proble-

matyki średniowiecznej przeszedł do dziejów najnowszych, prezentując dużą erudycję i autentyczny talent pisarski. Pozostając przy szczególnie bliskiej tematyce historii wojskowości i historii ZSRR, nie zapomina o innych dziedzinach historii. Wybitny naukowiec i przyjaciel młodzieży potrafi, jak rzadko kto, łączyć funkcje badawcze, dydaktyczne i wychowawcze.

Instytut Historii
Zakład Historii Narodów ZSRR
Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych
Zakład Krajów Socjalistycznych

Павел Хмелевски, Мариан Вильк

WŁADISŁAW BORTNOWSKI — ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ИСТОРИИ СССР
И ИСТОРИИ ВОЕННОГО ДЕЛА

Статья обсуждает сорокалетнюю научную и педагогическую карьеру проф. др. Владислава Бортновского, а также его научные и популяризаторские достижения. Этой проблематике профессор посвятил, прежде всего, время шестидесятых и семидесятых годов, публикуя ряд работ, статей и рецензий, представляющих собой важный вклад в польскую историографию этих проблем. В этом достоянии особую ценность представляют разработки: *По следам Лодзинского сентября* (1962), *Лодзинская земля в огне* (1965), *Декабрьское восстание в Москве* (1974), *В кольце блокады* (1976). Профессор является также автором, первого в польской литературе, очерка истории Советского Союза в 1938—1945 гг., изданного в виде университетского издания на правах рукописи (1974). Научное творчество Профессора характеризуется высокими познавательными достоинствами, прекрасным стилем и формой повествования.

Кроме обсуждения научного творчества статья содержит также много биографических сведений.